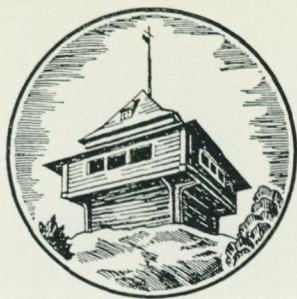

FATABUREN 1969

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1969

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1969

Redaktion: Gösta Berg · Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson ·
Christian Axel-Nilsson
Redigerad av Ernst-Folke Lindberg
Layout: Torsten Stääf
Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hægström AB 1969

Pärmens färgbild: Frieriet. Oljemålning av Knut Ekwall. Nordiska museet.

Den som klär ut sig till brud blir aldrig gift

Lusten att vilja se in bakom framtidens förlåt för att om möjligt få en glimt av hur det kommer att gå har alltid varit levande hos människorna. Särskilt i gamla tider, då livet var osäkrare, då kampen för tillvaron var hårdare, då epidemier och naturkatastrofer pressade livsmodet till det yttersta, satte man gärna sin lit till tydor, varsel och spådomar i hopp om att genom dem utröna, om någon ljusning syntes. Så långt historien når tillbaka i tiderna, har vi därför vittnesbörd om hur man sökt »tyda» al-lehanda omina, förebud, märkliga upplevelser och järtecken. I alla kulturer har det funnits drömtydare, spåmän, kristallskådare, astrologer och allt vad dessa om framtiden förment kunniga kallats.¹

Det var naturligtvis särskilt de för den enskilde viktiga händelserna man ville försöka förutspå: om man skulle få behålla hälsan eller icke, om man skulle få leva eller dö, om framtiden kom med fattigdom eller rikedom osv. Viktigt, icke minst för ungdomen, var att få veta, med vem man skulle gifta sig, när detta skulle ske, om man fick en god eller dålig livsledsagare, om han eller hon var rik eller fattig, hur många barn man skulle få m. m. Det har under tidernas lopp uppstått en rik flora av tydor och spådomar om äktenskapet, och jag skall i det föl-

jande ge en kortfattad översikt av denna.²

Frågan om man över huvud taget skulle bli gift besvaras av den folkliga spådomskonsten på flera sätt. De kvinnor som har en aning skägg på överläppen har gott karltycke. Har en kvinna dåligt resväder, är detta också ett tecken till att hennes karltycke är gott. Dylika omina båtar emellertid föga, om flickan är tanklös nog att se sig i spegeln, sedan det blivit mörkt, ty då förlorar hon sitt karltycke. Lika lätt är det att förlora en beundrare. Dricker man t. ex. vatten på kvällsgröten, får man ej den man vill ha. Tappar flickan förklädet eller ett skoband, mister hon fästmannen, och tap-par hon en hårnål, mister hon en beundrare. Ger förälskade varann spetsiga eller vassa saker, tar kärleken slut.

Låter man grötvattnet koka för länge, kokar friarna bort, är ett allmänt talesätt i Norrland. Ännu vanligare är föreställningen, att kommer man på besök till ett ställe och möter soporna – dvs. stöter på någon av husfolket som just är i färd med att sopa – blir man inte gift det året. Illa är det, om man vid en bjudning blir placerad i ett hörn, ty då blir man inte gift, och lika ödesdigert är det, om man glömmer att lägga socker i koppen, innan man slår i kaffet, eller

om man råkar gå ifrån en stund, då man håller på att skura ett golv. Allmänt känt är ju talesättet, att får man mandeln i julgröten, blir man först gift av alla de ogifta närvarande.

Ett vanligt sätt att utröna hur länge det skall dröja, innan man får gifta sig, är följande. Man tar en vigselring och träder den på ett långt hårstrå. Man håller så ringen i trådändarne inne i ett tomt dricksglas och söker att hålla ringen absolut stilla utan att ta stöd med armarna mot bordet. Hur man än anstränger sig, börjar likväl ringen svänga, och efter några ögonblick klingar den mot glaset. Så många gånger som ringen slår mot glaset, så många år måste man gå ogift.³ Och första gången man hör göken, bör man räkna antalet »kuku», ty lika många år får man vänta, innan bröllopsklockorna ringer.⁴

Vill man veta, från vilket håll ens fästmö eller fästman skall komma, kastar man högra skon över vänstra axeln. Åt det hållet tån på skon pekar, har man att söka sin käresta. Ett annat sätt är att »mala på handkvarnen så att gnistorna yr» och så släppa handtaget och låta kvarnen snurra av sig själv. Från det håll, åt vilket handtaget pekar, då kvarnstenen stannar, kommer friaren (Korsholm, Österbotten). Då man förr i Jämtland gjorde ost, kunde man på sina håll roa sig med att spå sig. Sedan man lagt löpe i mjölken och rört om duktigt, tog man upp skeden och värmde den framför elden, så att den blev alldeles torr. Så lade man den mycket försiktigt tillbaka i ostgrytan med den kupade delen upp och med skaftet »ut i svängen», så att den flöt på mjölken och följde med i dess rörel-

se. Då skeden till slut låg stilla, pekade skaftet åt det håll, från vilket ens blivande man skulle komma (Alanäs).⁵

Den tillkommandes karaktär och yrke avslöjas på flera olika sätt. På julkvällen skall man under tystnad duka fram tre glas på bordet: ett med vatten, ett med vin och ett med brännvin. Därefter skall man under tystnad sätta sig vid bordet och vaka. Vid midnattstiden kommer då den man, som man skall få, in i stugan och dricker ur ett av glasen. Tar han vattnet, får man en fattig man, tar han vinet får man en herreman, tar han brännvinet, får man en drinkare. Vakar man en midsommarnatt under tystnad på taket till en tre gånger flyttad ängslada, får man se eller höra sådant som ger en en vink om med vilken man skall bli gift. Från Lidens socken i Medelpad berättas, att det en gång var tre flickor, som ville pröva detta sätt att utröna framtiden. De satte sig alla tre nakna över röstet på en lada nere bland krångerna vid Storån och teg och lyddes. Tiden gick, och tyst och stilla var det. Så hörde plötsligt en av jäntorna ett ljud som när en plog skär sig fram genom en åker, och hon blev också mycket riktigt i sinom tid gift med en bonde. Den andra hörde vad det led, hur det hamrade och slamrade som under arbetet i en smedja, och hon blev så småningom gift med en smed. Den tredje flickan varken hörde eller såg ett enda Guds skapande grand. Hon blev naturligtvis gammeljänta.

Midsommarnatten skall man under tystnad gå till en jordfast sten och sita alldeles tyst och stilla. Man får då se och höra sådant som avslöjar ens öde. En man i Frostviken i Jämtland

»Ja-nej, ja-nej». Två flickor från Österåker i Södermanland plockar av tungorna på en prästkrage för att utröna sina möjligheter att bli gifta. Detalj av oljemålning av J. W. Wallander 1858. Privat ägo.

satt en midsommarnatt på en jordfast sten för att få se sin tillkommande. Då kom där plötsligt en svart råtta dragande med en likkista. Karlen blev så förskräckt, att han dog. Hade han levat igenom, påstår sagesmannen, hade han fått förbli ungkarl hela sitt liv. – I Bjuråker i Hälsingland skall man skärtorsdagsnatten gå till en jordfast sten, gå tre gånger motsols runt densamma och så knacka på stenen med en nyckel, som suttit i härbrädörren en julnatt. Läger man sedan örat till stenen, hör man något som antyder, vad livsledsagare man skall få. Låter det som om någon tröskade, får man en bonde, hör man någon hamra, en smed osv. Min mor, berättar en sagesman, hörde ett bösskott, och hon blev gift med en knekt.

En flicka som väntade sig att dylika spådomar skulle slå in, måste väl sakna de egenskaper som annars bestämdes över hennes öde. Den flicka som spiller mycket, då hon handskas med vatten eller mjölk, får en drinkare till man; den som gärna bultar sista branden i brasan, får en make som kommer att bulta henne bra; den flicka som inte torkar kaffepannan ren, då hon kokar kaffe, får en snusig man; den som gör vackra kvastar får en vacker man; den som slamrar med fat och tallrikar får en elak karl; osv.

Ingenting tycks i den folkliga spådomskonsten ha fascinerat mera än möjligheten att få veta, hur ens blivande skulle se ut. Därom finns nämligen en synnerligen stor samling spådomar av rikt varierat slag, ofta poetiskt utformade och icke sällan med en underfundig psykologi, vittnande om stor människokänedom. Ett bra sätt att få veta vad man ville i detta

hänseende var att »niga för nyårsny». Första gången man såg nyårsnyet skulle flickan niga och säga:

Nyårsny! Nyårsny! Nyårsny!
Vems skjorta skall jag sy?
Vems kaka skall jag baka?
Vems maka skall jag bli?

Den man som hon först träffar efter detta, eller den hon först ser i drömmen, skall bli hennes man (Sv. Finland). — Den första eller sista mars skall flickan ställa sig med den ena foten i sängen och den andra utanför och säga:

Jag hälsar dig mars!
Jag beder dig, mars,
kom till mig i sömnen
och vis' mig i drömmen
min blivande man!
Han skall bära i sin hand,
det varmed han mig föda kan.
(Strömfors, Nyland)

I Dalsland skall flickorna midsommarnatten »plocka drömmrosor». De samlar under tystnad nio olika blommor och lägger dem under huvudkudden, och så skall de drömma om sin tillkommande. Metoden är ju allmänt känd i hela Sverige, även om det förefaller som om det endast är i Dalsland den fått ett så vackert och poetiskt namn.

Ett omtyckt sätt att få veta, hur ens blivande ser ut, är att »koka drömgröt». Tre flickor skall man vara och alla tillredelser ske under absolut tystnad. »Då jag var 18 år», berättar en sagesman född 1861, »gjorde jag och två andra flickor drömgröt för att få se våra tillkommande i drömmen. Det var en lördagskväll hemma i Gustaf Adolfs församling i Värmland. Alla de andra i gården hade gått

och lagt sej, så att det var riktigt dödstyst, som det skall vara, då man gör drömgröt, och själva gick vi i strumplästen. Så tog vi en träsked, som vi höll i alla på en gång, tog med den tre skedar mjöl, tre skedar vatten och tre skedar salt, och alltsammans hällde vi i en liten gryta utan att någonsin släppa slevan. När gröten var kokt, åt var och en av oss tre skedar av drömgröten. Ingen fick säga ett ord, och inte heller fick någon av oss dricka en droppe vatten förrän nästa morgon. På natten drömde jag vådligt starkt och klart, och jag såg min tillkommande så tydligt, som jag ser herrn. Han bjöd mej dricka ur en stor, blank kopparflaska, och jag tyckte, att jag nästan tömde den på en enda gång. Han var lång med vackert vågigt hår, och han hade något snällt i blicken, som jag blev rent tokig i. Och här ska jag nu visa Nordmark, gubben min, när vi liksom var fästfolk. Prästen som vigde oss, lär ha sagt till mor, att vi var det grannaste par, han någonsin vigt ihop. Hur det gick för de andra flickorna? Kors, så mycket minns jag, att ena kamraten fick då inte se sin tillkommande den där natten. Och hon är gammeljänta än i dag och har blivit tafflig å så där torr och vesen, som en vet gammeljäntorna blir.»

Om en flicka vill se sin tillkommande, skall hon om midsommarkvällen leta upp sju stycken fyrklöver och äta upp dem. Efter detta får hon inte yttra ett ord, men vid midnatt skall hon gå sju gånger kring en kornåker och sedan gå hem och lägga sig. Hon skall då i drömmen få besök av den som en gång kommer att bli hennes man.

Springer man motsols kring en rågåker tre gånger, får man se sin tillkommande stå i det hörn, där man började springa, heter det i Dimbo i Västergötland. Om man midsommarnatten hoppar över nio gärdesgårdar, skall man vid den sista få se vålnaden av sin tillkommande, sägs det i Stigsjö i Ångermanland. Midsommarnatten skall man under tystnad uppsöka en korsväg. Där skall man – fortfarande under fullkomlig tystnad – bida till midnatt. Man får då se sin blivande make eller maka.

En spådomsform som är mycket vanlig är följande. Då man går till sängs, skall man sätta skorna i T och säga: »Jag sätter skorna i T för att min käraste få se!». I Orsa i Dalarna brukade fäbodkullorna säga:

Ik sätt mäjne skor i T.
Ir 'an raik, sö rajdar 'an
ir 'an fattin, sö gör 'an
ir 'an jen 'ederlin man,
sö kummör 'an ö tar mi i 'and!

En flicka som vill se sin tillkommande skall midsommarnatten gå naken tre gånger motsols kring alla gårdens hus under tystnad, därpå gå till en källa, där hon i förväg placerat ett bord med tre glas. Dessa glas fyller hon nu med vatten från källan och sätter sig en bit ifrån att vänta. Hennes blivande man infinner sig då och dricker ur ett av glasen (Malexander, Östergötland).

Att »bränna önskeljus» är ansett som ett säkert sätt att få se sin tillkommande. Ett önskeljus är ett hemstöpt ljus som passerat genom händerna på en död. Den som skall bränna önskeljus skall hela nyårsaftonen icke tala med någon och icke skratta. Lju-

set skall tändas strax före midnatt, och när midnattstimmen kommer, skall den, med vilken man en gång skall förena sina öden, visa sig (Ör, Dalsland).

Namnet på den blivande maken är också av största intresse att få veta. Ett allmänt bruk är att »klippa brudborste». Man tar midsommaraften tre brudborstar och klipper av kronbladen och lägger alla tre under »dynan» i sängen; var brudborste har dessförinnan uppkallats med namnet på en tänkbar fästman. Den blomman som under natten växer mest, visar vem som skall bli ens tillkommande. – På julnatten lägger man under kudden dels en oskriven lapp, dels ett antal lappar, på vilka man skrivit skilda namn, flicknamn, om man är en pojke, och gossnamn, om man är en flicka. Man går så till sängs utan att prata med någon. På morgonen, då man vaknar, tar man fram en lapp på måfå och har då fått veta namnet på ens blivande (Närke).

I Borgå i Finland tar man den första trådända, man spunnit på det nya året, och sätter den under stugtröskeln eller ovan köksdörren. Den första man som kommer in, tillfrågas om sitt namn, om man ej känner honom, och samma namn skall den frågandes blivande bära. Detta kallas att »spinna nyårsända». – Vid den s. k. slogvakan på fäbodarna i Enviken i Dalarna brukade flickorna samlas i en stuga på kvällen för att »koka knappvälling». Den kokades som en vanlig klimpvälling, men i varje klimp låg en knapp med ett pojkenamn. Med den pojke, vars namn flickan fick, då hon åt vällingen, skulle hon komma att sova.

Ett mycket gammalt sätt att få kunskap om framtiden är att »ränna såll» eller »slå harpa». Ofta användes denna metod, såsom ett stort antal domstolsprotokoll från trolldomsprocesserna under 1600- och 1700-talen visar, av kloka gubbar och visa käringar, då de skulle diagnosticera en sjukdom eller ta rätt på stulet gods eller förkomna kreatur. Sållet har också använts som spåredskap i kärleksaffärer, såsom följande uppteckning från Nedervetil i Österbotten utvisar. »Helst skulle det såll, som man skulle nyttja, vara förfärdigat av ett kojuver, varvid små hål slogs i skinnet och träpinnar sattes i spenarna. Sållet skulle frågas om skärtorsdagskvällen. Genom sållets kant, som var gjort av en tunn, böjd aspskiva, slogs en fårsax, så att hela sållet kunde hållas i lodrät ställning om två personer höll var sitt finger i öglorna på saxen. På sållets nedre inre kant lades en psalmbok och en vigselring, varmed man vikt tre brudpar (i gamla tider lånades ofta ringar till vigseln). De båda som ville veta sin framtid ställde nu frågor till sållet. Är det *den* jag skall gifta mig med? Eller är det *den*? När det rätta namnet nämndes, vred sig sållet.»⁹

Ibland vill man veta, om ett par förälskade får varann eller inte. Ett sätt att ta reda på detta är att »bränna togubbar». Man formar av vanliga blånor ett par löst gjorda små bollar, som var och en sätts fast i spetsen på en ca två decimeter lång trästicka. Varje dylik »togubbe» ges ett namn, och det alltid så, att man får två gubbar att bilda ett par, naturligtvis med namnen på de två, av vilkas öde man är intresserad. Togubbarna placeras

ett litet stycke ifrån varann på spiselhällen framför elden och helst i springan mellan ett par stenar. Därefter tänder man eld på dem. Dras de då upp i skorstenen *tillsammans*, får vederbörande varann, annars inte (Ljusdal, Hälsingland). I Ludvika kallar man detta förfarande att »bränna mågar».

Vem av de två blivande makarna som är mest förälskad i den andre, kan man också ta reda på. Då skall man »baka kärlekskakor». De görs i form av små runda kakor, tillplattade med handen. Med en kniv gör man en skåra tvärs över bullen, och var halva får namn efter endera av kontrahenterna. Den halva, som vid gräddningen jäser upp mest, visar att den av ungdomarna som halvan representerar är mest förälskad (Vilhelmina, Lappland).

Tappar en flicka sitt förkläde, tänker kärasten på henne, heter det i Simtuna i Uppland. Detsamma gäller i Tuna, Medelpad, om hon tappar kjolen, och i Korsberga, Västergötland, om hon tappar strumpebandet. Mycket spindelväv i ett rum betyder, att pigan har många friare (Hössna, Västergötland), och sprakar ett kol ur elden, stundar giftermål för den det råkar, sades i Tjust redan 1818.⁷ Hoppar en loppa på bordet, får man snart höra talas om giftermål, skriver J. J. Törner på 1740-talet från Småland.⁸ Bränner man håll på sina kläder, tillstundar bröllop (Närke), och råkar man oförtänt rimma, får man friarbrev (Medelpad).

Om lysningen tas ut på en fredag, blir äktenskapet olyckligt. Lika illa är det, om prästen vid uppläsningen av lysningskungörelsen råkar snubbla på

något ord eller läser fel. Lysning på ny medför lycka och rikedom, men lysning på fullmåne medför fattigdom och armod.

Är nu tiden för lysningens uttagan- de betydelsefull, så är tiden för bröllopet ännu viktigare. »Måndagsbrud är ej bra, ty det är olyckeligt», skriver J. J. Törner.⁹ Lika illa är det med onsdagsbröllop enligt vad man tror i Bergslagen, men tisdag, torsdag och lördag är bra bröllopsdagar. Att vara påskbrud är icke bra, dubbelbröllop skall man akta sig för, och två syskon skall inte gifta sig samtidigt, ty då blir det ingen lycka för någon.

Kring brudens klädsel finns en stor mängd varsel, och praktiskt taget vart plagg ger anledning till omina av olika slag. Glimmar brudkronan vackert, förebådar detta ett lyckligt äktenskap, verkar den matt, blir det tvärt om. Sitter kronan snett, skall bruden snart dö. Tynger kronan, blir bruden snart änka. Går kronan sönder, blir äktenskapet lyckligt. När myrtenkronan blomstrar, vissnar bruden; torkar myrten, blomstrar bruden. Tappar bruden myrtenkronan under vigseln, är detta ett elakt förebud. Provar man för skojs skull en brudkrona, blir man aldrig gift.

Ju mer sönderriven en brudslöja är efter vigseln, desto bättre och lyckligare äktenskap. Har man trånga brudskor, får man det trångt i äktenskapet. Lossnar brudens kängsnören, blir hennes man henne otrogen. Har bruden en silverslant i skorna, kommer pengar aldrig att tryta i hemmet. Tappar man ringen strax efter vigseln, bådardetta olycka. Trånga vigselringar betyder svåra barnsängar; vida vigselringar innebär ett lyckligt äktenskap. Har brud-

gummen glömt ringen, får han ett stormigt äktenskap.

Den som själv syr sin bruddräkt får gråta lika många tårar som hon sytt stygn. Blir det käringknutar på tråden, medan brudräkten sys, bådardetta lycka. Brudräkten måste sitta löst, annars får bruden det trångt i äktenskapet.

Den färdigklädda bruden måste alltid se till, att hon får se brudgummen, innan han blir varse henne på bröllopsdagen, ty då kommer han inte att bli sträng mot henne, heter det från 1700-talets Småland, och denna tro är allmän än i dag. Den som först får se den andre maken färdigklädd till vigseln, får makten i hemmet. En god sak är det också, om den färdigklädda bruden får sin man att betjäna sig, t. ex. genom att han tar upp en tappad näsduk, ty då kommer han att stå henne till tjänst hela livet (Viby, Närke). Är bruden riktigt förtänksam bör hon bröllopsdagens morgon två sitt ansikte i dagg för att få god tur (Torsåker, Gästrikland) eller också i full brudutstyrsel mjölka en ko, ty då kommer hon aldrig att sakna modersmjölk (Ängermanland). Hon skall också passa sig att gå utför en trappa på bröllopsdagen, ty detta betyder bara olycka; att gå uppför en trappa är däremot ett gott omen (Uppsala).

Gnäggar hästarna under färden till kyrkan, bådardetta olycka; på många håll tyddes förr en gnäggning av en häst, på vilken bruden red, som ett tecken på att bruden icke var mö. Följer brud och brudgum varann så nära i brudkortegen, att ingen kan komma emellan dem, kan heller ingen komma emellan dem i äktenskapet.

Vem som skall få husbondeväldet i

äktenskapet framgår av många omina; ofta kunde man förr arrangera sådana för att vara riktigt säkra om att få sin vilja fram. Står brud och brudgum under vigseln alldeles jämsides framför prästen, kommer de att dra jämnt också i äktenskapet; ju närmare bruden sitter brudgummen i brudstolen, desto mindre välde får han; den som först kommer ur brudstolen, får väldet; håller bruden sin fot på mannens under vigseln, får hon väldet; den som har sin högra fot en aning framför den andres, blir den rådande i äktenskapet; den som svarar »ja» högst, blir den bestämmande.

Vänder sig brudparet under vigselceremonien av en tillfällighet från varann, bådär detta olycka. Tappar man pälsen under vigseln, blir äktenskapet olycksförföljt. Kommer en hund in i vigselrummet, bådär detta otur. Den av de unga, som lutar sig mot den andre under vigseln, dör först. Ser sig någon av kontrahenterna om under vigseln, får han eller hon snart gifta om sig. Den av brudparet som somnar i brudstolen dör först.

Går brudparet efter vigseln hand i hand, kommer de att dra jämnt hela livet. Möter man, sedan man efter vigseln lämnat kyrkan, en man, blir första barnet en pojke, möter man en kvinna, blir det en flicka. Om giftermålet sker straxt efter lysningen, blir det många barn. Tittar brudfolket ner i en öppen grav, får de dödfödda barn. Om en flicka utan att tänka sig för hoppar över en gårdsgård, får hon lika många barn som slänter hon hoppat över. »Christnas barn bröllopsdagen blifwa Brudfolken mycket barnlagde», heter det från 1700-talets Burseryd.¹⁰ »Vi brukade i min

ungdom plocka maskrosor, som var utblommade», berättar en sagesman från Boxholm i Östergötland. »Vi höll upp blomställningen med de penselförsedda fröna fastsittande framför munnen och blåste till. Så många frön, som stannade kvar, så många barn skulle man få. Blåste vi bort alla, fick vi inga ungar alls.»

Smyckas bröllopsbordet med vackra blomster, kommer de blivande barnen att bli vackra. Vid inträdet i bröllopssalen måste bruden akta sig för att titta på bordet det första hon kommer in, ty gör hon det, kommer maten alltid att bli odryg i hennes hem. Men ju mer bruden äter, desto givmildare blir hon mot behövande under äktenskapet och det med bibehållen välsignelse och drygsel. Förser sig däremot bruden icke av alla rätterna, blir hon i sitt äktenskap lysten efter mat. Dricke hon mycket, blir hennes man en fyllbult. Ett gott tecken för äktenskapet är att någonting slås sönder under bröllopsmiddagen.

Slutligen vet man att berätta från Films socken i Uppland att blå sängtäckan i brudsängen för olycka med sig, medan man i Småland tror, att den som först somnar i brudsängen dör först.

*

Tydorna och spådomarna kring äktenskapet är alltså av högst varierande slag. Vi skall emellertid icke betrakta alla omina som utslag av folklig tro. Grunden för all spådomskonst är den vitt spridda, fatalistiska föreställningen, att det som skall ske, det sker. Mot denna allvarliga bakgrund kunde fantasien och ingivelsen få spela, ofta på ett fritt och om leken erinrande sätt. I allmogens spådoms-

konst ingår också ett nöjesmoment. Att spå sig var helt enkelt ofta bara en trevlig underhållning, vars värde ökades genom de makabra historier man kunde berätta kring mer eller mindre lyckade spådomsförsök. Särskilt gällde detta ungdomen, som ju hade bästa tillfällena att träffas just vid de tidpunkter, då det enligt folktron var säkrast och bäst att låta spå sig: vid jul, nyår, påsk och midsommartid, tider som ju av ålder var ägnade åt nöjen och glad samvaro. Det är också betecknande, att det finns en stor grupp sällskapslekar, som ingenting annat är än skämtsamma försök att spå sig. Lekar sådana som Resan till Grönland, Sälja tre vackra rosor, Välja friare och andra kan bäst betecknas som lekfulla metoder att skåda in i framtiden.¹¹ Med all sannolikhet är det därför framför allt tonåringarnas lekfulla fantasi vi har att tacka för att antalet spådomstyper är så stort.

Varslen var också ofta skapade av rent pedagogiskt nit. »Får grötvattnet koka för länge, kokar friarna bort» och »Den som slarvar med fat och tallrikar får en elak man» är typiska sådana för ungdomens fostran tillrättalagda tydor. Den unga pigan tog inga risker, hon passade nog hellre på grötkoket än att såsom matmodern antydde riskera att bli utan fästman. Den som gör vackra kvastar får en vacker man – vem vill inte ha det? Var det nu så enkelt som att göra en bra kvast, så varför inte försöka? Folktron och inte minst spådomskonsten är full av dylika underfundiga pedagogiska påpekanden, som troskyldigt anammats av ungdomen och småningom blivit halvt om halvt folktro.

Bröllopsvarslen innehåller också en hel mängd intressanta smådrag som i hög grad belyser såväl folktrons uppbyggnad som folktänkens vägar. För primitiv tanke spelar associations-tänkandet en dominerande roll. I den magiska folkmedicinen gäller t. ex. att lika framkallar lika, att vad som sker med delen sker med det hela, att vad som sker med det som symboliserar eller substituerar personen sker med personen själv. I den folkliga spådomskonsten kan man säga, att det som t. ex. sker med de du, som skall förena sina öden, just vid det ominösa tillfälle, då de vigs samman, det skall ske dem också i all framtid. Det finns med andra ord ett sammanhang mellan händelserna vid bröllopet och brudparets framtid, och detta visar sig i allehanda tecken och tydor, som blir meningsfulla först sedan de tolkats enligt associationens lagar. Därför heter det: om inte bruden hör lysningen, blir barnen i äktenskapet döva; om det stormar på bröllopsdagen, blir äktenskapet stormigt; om bruden har silver i skon på bröllopsdagen, får hon gott om pengar i äktenskapet; ser bröllopskronan matt ut, blir också äktenskapet utan glans; är ringarna trånga, kommer man som gift att sitta trångt till; arbetar bruden på sin bröllopsdag, får hon slita i hela sitt liv; den som har sin fot främst vid vigsel, blir främst i äktenskapet; den som säger »ja» högst blir den, vars stämma blir hörd i äktenskapet osv. En mycket väsentlig del av varslen och en god del av spådomarna har varit en följd av menig mans associationstänkande.

Varslen och spådomarna ger också talrika exempel på folkliga trosföreställningar av ofta synnerligen hög

ålder, föreställningar som också går igen i magien och den folkliga läkekonsten. I bröllopstydorna liksom i all annan folklig spådomskonst kan man lägga märke till hur ofta man gjorde sina försök att tolka framtiden just vid tidpunkter, som av ålder ansetts vara ominösa: vid midnatt, under jul- och midsommarnatten, vid nyår osv. Dessa tidpunkter var från folklig synpunkt ovanliga, då drev »makterna» sitt spel intensivare än annars, och därför ansåg man möjligheterna att få se in bakom framtidens förlåt vara störst just då. Platsen för oraklets tagande var också av största vikt. Det är framför allt korsvägen, kyrkvägen och den jordfasta stenen som kommer i fråga, men även den nordrinnande bäcken och källan, härden och tröskeln, alla platser som i folktron spelar en stor roll, och dit den förlägger ett otal magiska handlingar.¹²

Viktiga rituella drag i spådomskonsten är också 3-, 7- och 9-talens användning. En handling skall som regel upprepas tre, sju eller nio gånger, man skall räkna sju stjärnor, sju torsdagskvällar å rad, och den person, som därefter först kommer och tar en i hand, har samma förnamn som den man kommer att gifta sig med; man skall vara tre flickor, då man kokar drömgröt, och man skall ta tre skedar av tre olika ingredienser till gröten; man skall springa tre varv naken kring boningshuset midsommarnatten för att få se sin tillkommande; man skall midsommarnatten hoppa över nio gärdesgårdar för att få se sin blivande man; osv. Tretalet spelar en viktig roll i alla indoeuropeiska folks föreställningar. Vi har en treenig Gud, tre gudar skapade världen, nornorna

är tre, dödsjudinnan rider på en trebent häst osv.

Ofta förekommande i spådomsföreskrifterna är, att den handlande skall gå motsols. I all folklig magi är detta en regel nästan utan undantag. En annan viktig föreskrift är, att man skall använda vänster hand, kasta över vänster axel, röra sig åt vänster osv. Även detta är i full analogi med folktrons krav, då det gäller magiskt handlande. Detsamma gäller kravet att ej se sig om, att gå baklänges, att vara naken och att iakttaga tystnad. Det sista kravet kanske vi har lättast att förstå. Inför det oerhörda känner vi instinktivt, att vi måste tiga.

Tydorna om kärlek, bröllop och äktenskap ger oss sålunda inte bara en inblick i mänskliga önskningar, förhoppningar och drömmar utan också en antydning om att även våra önskningar liksom vår tro dikteras av lagar, som förefaller att vara lika universella som fysikens och kemiens principer.

¹ Se därom närmare C.-H. Tillhagen, *Folklig spådomskonst*, Stockholm 1961, samt densamme, *Skrock, tydor, syner, drömmar, orakel*, Stockholm 1968.

² Materialet till denna uppsats är huvudsakligen hämtat ur *Folkminnessamlingen* vid Nordiska museet, vars resurser dock endast till en ringa del kunnat utnyttjas. Mer material finnes anført i de i not 1 ovan anförda arbetena samt i K. Rob. V. Wikman, *Folkliga tydor om kärlek och äktenskap* (ingår i *Folkloristiska och etnografiska studier II*, Helsingfors 1922) och V. E. V. Wessman, *Folketro och*

C.-H. Tillhagen:
Den som klär ut
sig till brud
blir aldrig gift

trolldom. Människan och djuren (Helsingfors 1952, del VII: 3 av Finlands svenska folkdiktning).

- ³ Kring ringen är knutna en stor mängd magiska föreställningar. Dess användning inom spådomskonsten är spridd över stora delar av världen. Den införda metoden användes också för att ta reda på hur ett företag skulle utfalla, hur många barn man skulle få m. m. Se också E. B. Tylor, *Primitive Culture I*, London 1891, sid. 126.
- ⁴ Gökens rykte som spådomsdjur framför många andra bottnar i det ovanliga i hans levnadssätt, hans ovanliga läte m. m.
- ⁵ Den folkliga spådomskonsten använder sig dels av passiva, dels av aktiva spådomsmetoder. Vid de passiva vidtar man inga som helst arrangemang, utan nöjer sig med att söka tyda spontana händelser, företeelser, syner, drömmar m. m. I de aktiva spådomsmetoderna ingriper människan i händelseförloppet genom att arrangera vissa som hon tror avslöjande händelser, t. ex. genom att låta slumpen fälla ett utslag, rådfråga den levande eller döda naturen, suggerera till drömmar eller mana fram andar. Dessa metoder kan

därför lämpligen indelas i slumporakel, natuorakel, orakel baserade på drömsyner och orakel grundade på vakensyner.

- ⁶ Om ränna såll, se också C.-H. Tillhagen, *Folklig läkekonst*, Stockholm 1958, sid. 99.
- ⁷ C.-H. Tillhagen (ed.), *Bråk, Seder, Fördomar, Vantro och Vidskepelse i Tjust*, antecknad 1818 och följande utur hvardagslivet av E. Havton, Västerвик 1959, sid. 37.
- ⁸ J. J. Törner, *Samling af Widskeppelser*, utg. av K. Rob. V. Wikman, Uppsala 1946, sid. 109, nr 394.
- ⁹ Densamme, sid. 122, nr 581. Törner tillägger: »Äfwen så på Nyårsdagen är ock olyckligt gå i brudstol».
- ¹⁰ J. Gaslander, *Beskrifning af Allmogens Sinne lag . . . etc.* (Svenska landsmålen, Bihang I: 3, Uppsala 1895), sid. 277. Gaslanders arbete torde ha författats på 1760-70-talen.
- ¹¹ Se C.-H. Tillhagen och Nils Dencker, *Svenska folklekar och danser II*, Stockholm 1950, sid. 233 ff.
- ¹² Om detta och om de rituella dragen i tron på omina och orakel, se C.-H. Tillhagen, *Folklig läkekonst*, sid. 135 ff.

SUMMARY

Dress up yourself as a bride and you will never get married

Around the marriage a great many omina are found. All of these must not be regarded as genuine popular beliefs. To tell fortunes has often been just a pleasant way to spend an evening. Particularly this has been the case among the

youths whose best opportunity for meeting has been at a time when, according to popular belief, it was very propitious to see into the future: at Christmas, New Year, Easter and Midsummer, times which of age have been spent in com-

C.-H. Tillhagen:
Den som klär ut
sig till brud
blir aldrig gift

pany. It is typical that a whole group of party games is nothing but playful fortune-telling.

Many portents are also created in pedagogical interest. "Let the porridge water boil too long, and the suitors are boiled away" is typical for such portents designed for the youths. The young maid took no chances. Surely she would rather watch the water than risk getting no suitor.

In primitive thought the associative thinking takes a large place. Hence sayings like: if the bride does not hear the banns being read, the children will be deaf; a stormy wedding day, a stormy marriage; if the bride has silver in her shoe on the wedding day, she will have plenty of silver in married life; etc.

Omina regarding the wedding should be taken at times which of age were regarded as ominous: at midnight, on Christmas Eve, Midsummer Eve, New Year's Eve etc. These times were in popular view unusual, the "powers" were at work, and thus the possibilities to see behind the veil of the future were greatest. The *place* was also important. It is above all the cross-roads, the church-road, the earthfast stone, but also the north-running brook and its spring, the

hearth and the door-step, all places which are of importance in popular belief and where is located a vast number of magical acts.

An important ritual feature in fortune-telling is also the use of the numbers 3, 7 and 9. An action must generally be repeated three, seven or nine times; three turns round the house you must run naked in order to see your future spouse; count seven stars on seven Thursday nights running, and the first person you meet will bear the same name as your future spouse etc.

Often occurring when taking omina for the wedding is that the active party must go counter-clockwise. In all popular magic this is a rule with hardly any exceptions. Another important rule is to use the left hand, throw over the left shoulder, move to the left, etc. This is in analogy with all magic actions, as well as not to turn around, to walk backwards, to be naked and to keep quiet.

The omina on love, weddings and marriages thus show not only human wishes, hopes and dreams but also hint that our wishes, as our belief, are dictated by laws which seem to be as universal as the laws of nature.